

Крутько М. А.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту
Харківського національного технічного університету
сільськогосподарства імені Петра Василенка

Krutko Marharyta
Candidate of Economic Sciences
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. У роботі пропонується науковий підхід до визначення місця і значення підвищення рівня конкурентоспроможності агропромислової галузі в контексті розвитку інтеграційних процесів завдяки налагодженню механізму стабільної й ефективної взаємодії. Система вчень підкріплена вагомим багажем досліджень, і на достатньому рівні вивчене питання дає більш та ефективніші результати, ніж ті, якими займалися менше, що говорить про актуальність вибраної теми. Досліджено та висвітлено основні теоретичні положення інтеграційних процесів в аграрній сфері. Визначено, що розвиток інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України сприятиме формуванню його конкурентоспроможної структури та, відповідно, підвищенню рівня конкурентоспроможності галузі. Встановлено нормативно-законодавче підґрунтя для стимулювання організаційно-правових трансформацій господарюючих суб'єктів аграрної сфери.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інтеграційні процеси, аграрний сектор, сільськогосподарські підприємства, розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Сьогодні світові економічні тенденції є чинниками постійного і поступального розвитку та змін у частині забезпечення господарської діяльності. Під час вивчення питань економічної ефективності і спроможності важливим етапом залишається досконале дослідження конкурентоспроможності та стану теоретико-методологічного забезпечення даного економічного явища. Одним із найважливіших напрямів як світового, так і національного виробництва залишається агропромисловий комплекс. Досить значна частина праці видатних учених присвячена саме питанням нарощення продовольчої безпеки аграрної сфери для забезпечення світових продовольчих потреб та підвищення конкурентоспроможності аграрної сфери взагалі та в розрізі господарюючого суб'єкта. Очевидним є прагнення підприємств агропромислового комплексу до пошуку нових та стабільних джерел фінансування, нарощення обсягів і потоків грошових коштів та матеріальних ресурсів у виробничі потужності господарства на взаємовигідних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників через посилення ефекту інтеграційної взаємодії знайшли своє відображення в працях відомих західних учених-економістів: Р. Коуза, О. Вільямсона, М. Бредлі та ін. Значний внесок у вивчення проблем розвитку інтеграції зробили видатні українські вчені: В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, П.І. Гайдучкий, С.М. Кваша, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк та ін. Дослідження та результати, які були проведені й отримані в даному напрямі, є основою розвитку теорії і практики інтеграційних процесів в аграрній сфері для підвищення конкурентоспроможності галузі.

Великого значення набуває саме конкурентоспроможність агропромислової галузі в контексті розвитку інтеграційних процесів завдяки налагодженню системи

стабільної й ефективної взаємодії. Практика показує, що система вчень підкріплена вагомим багажем досліджень, і на достатньому рівні вивчене питання дає більш та ефективніші результати, ніж ті, якими займалися менше. Усе вищезазначене посилює значення проведення подальших досліджень у частині забезпечення не вирішених раніше питань конкурентоспроможності аграрної сфери через інтеграцію та її наслідки.

Метою даної роботи є вивчення особливостей інтеграційних процесів в аграрній сфері національної економіки як складової частини механізму підвищення її конкурентоспроможності та обґрунтування законодавчого підґрунтя для розвитку організаційно-правових трансформацій господарюючих суб'єктів аграрної сфери.

Результати дослідження.

Посилення ефективності та конкурентоспроможності агропромислової галузі, виведення її на гідний рівень розвитку, який притаманний країнам із високорозвинутою соціально-економічною системою, можливі за рахунок застосування новітніх інструментів у провадженні виробничих процесів та управління в галузі. Таким інструментом на сучасному рівні розвитку може виступити інтеграція, як вертикальна, так і горизонтальна. Саме завдяки інтеграційним процесам можливе нарощення фінансової спроможності підприємств через злиття капіталів або часткове поєднання ресурсів, у тому числі й фінансових, що в кінцевому підсумку дасть позитивні зрушення та бажаний результат у забезпеченні конкурентоспроможності кожного з представників агропромислової сфери.

Прояв інтеграції в теоретичному, методологічному, концептуальному та практичному аспектах економічної науки характеризується терміном «процес» (від лат. processus – просування), що означає рух, хід, розвиток певного явища, поетапну зміну стану об'єкту, сукупність певних послідовних та цілеспрямованих дій [1]. Саме на послідовності цілеспрямованих дій і базується система інтеграційних процесів, які можна використати під час підвищення кон-

курентоспроможності будь-яких господарюючих суб'єктів, у тому числі підприємств аграрної сфери.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств – це їх здатність використовувати власні конкурентні переваги, перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції, пристосовуватися до нових умов господарювання та задовольняти потреби споживачів шляхом швидкого реагування на зміни в ринковій кон'юктурі [2]. У західних країнах процес інтеграції прирівнюється до інноваційних методів управління. Відомо, що для посилення конкурентоспроможності необхідно, перш за все, використання і впровадження в господарську діяльність інновацій та інноваційних розробок, що, своєю чергою, забезпечує цілу низку конкурентних переваг.

Сьогодні за умов євроінтеграційних зрушень, які мають місце в нашій країні, виникають передумови для подальшої активізації інтеграційних процесів в економіці країни та сфері агробізнесу безпосередньо. Кооперацію та інтеграцію слід розглядати як соціально-економічну категорію, яка має потребу в усебічному науковому аналізі причинно-наслідкових зв'язків базових чинників розвитку явищ і процесів на основі діалектичних методів, які дають можливість не тільки пізнати процес у зародженні та його розвитку в загальних рисах, а й конкретних формах його прояву в усій різноманітності та складності відносин суб'єктів інтеграції [3, с. 115–116]. Це дасть значний поштовх активізації інтеграційних процесів агробізнесу і виступить основою для подальшого нарощення масиву теоретичних, методологічних знань і вчень, які значно стимулюватимуть й удосконалюватимуть механізм агропромислової інтеграції.

Агропромислова інтеграція – необхідна умова адаптації АПК до ринку, її поява викликана потребами розвитку і самого промислового виробництва сільськогосподарської продукції. На її основі вдається більш ефективно вирішувати такі завдання:

- домагатися безперервності поставок сировини;
- впроваджувати новітні технологічні розробки;
- раціонально використовувати відходи виробництва;
- ефективно вирішувати екологічні проблеми: усувати забруднення повітря, ґрунту та води;
- здійснювати заходи з охорони земель сільськогосподарського призначення та навколишнього середовища;
- ефективніше використовувати трудові ресурси в сільському господарстві та промисловості;
- перерозподіляти трудові ресурси і засоби виробництва з переробної промисловості в сільське господарство і назад. Зворотний процес життєво необхідний не тільки у зв'язку із сезонністю сільськогосподарського виробництва, а й тому, що дає змогу якісно поліпшити взаємодію виробників і споживачів сільськогосподарської техніки й обладнання для максимального задоволення запитів виробників якісної і високопродуктивної техніки та обладнання [4]. Значення агропромислової інтеграції в сучасних умовах господарювання розкривається в певній своїй частині через забезпечення вищезазначених завдань. Саме інтеграція як один з інноваційних методів управління господарськими процесами здатна відповісти на гідному рівні викликам сьогодення та забезпечити конкурентоспроможність АПК.

Інтегровані агропромислові структури – це підприємницькі структури різних організаційно-правових форм, які об'єдналися для оптимізації процесів виробництва, забезпечення єдності та безперервності відтворювального процесу та більш ефективного використання виробничої інфраструктури [5]. У процесі аналізу встановлено, що потужною інтегрованою агропромисловою структурою

виступають агрохолдинги. Саме вони здатні забезпечити поступальність етапів інтеграційної взаємодії за рахунок ефекту масштабу матеріального, територіального, фінансового та інших видів наявних благ.

Повністю розділяємо бачення Г. Черевка в частині того, що агрохолдинги як новітня організаційна форма агробізнесу є досить суперечливими щодо стратегічної ефективності її діяльності, тому що вони здебільшого нехтують соціальними та екологічними проблемами на селі, у тому числі в частині надмірної експлуатації земельних угідь із метою максимізації прибутку, не зацікавлені у здійсненні довгострокових вкладень у сільськогосподарські угіддя та забезпечення моральних та матеріальних благ сільської громади [7, с. 36]. Ці та низка інших особливостей розвитку агрохолдингів зумовлюють необхідність державного втручання для врегулювання діяльності агрохолдингів щодо обмеження їхньої ринкової влади, відновлення збалансованості в аграрному секторі економіки України та організації державного контролю над формами взаємодій між великими та малими сільськогосподарськими товаровиробниками [5].

Усі чинники знаходяться у тісній залежності і впливають на ефективність вертикальної інтеграції через підвищення конкурентоспроможності агрохолдингу на основі диверсифікації виробництва і соціального розвитку колективу. Нині недооцінка ролі механізму підвищення ефективності вертикально інтегрованих структур продовжує бути однією з великих прогалин економічного складника управління виробництвом, яка може призвести до відсутності інноваційного розвитку харчової промисловості [6].

Найбільш розповсюдженою інтегрованою агропромисловою структурою в Україні є кооперація. Законодавче забезпечення розвитку коопераційних процесів закріплено у законах України «Про кооперацію» [8], «Про споживчу кооперацію» [9], «Про сільськогосподарську кооперацію» [10], але, незважаючи на це, вони не мають продовження на виконавчому рівні. В аграрному секторі економіки спостерігається низький рівень розвитку кооперації, що негативно позначається на його рівні конкурентоспроможності [5]. Сьогодні спостерігається ефект «мильної бульбашки», коли на папері цифри з кількістю зареєстрованих кооперативів у рази переважають ті, які реально функціонують. Таким чином, відбувається викривлення реальної картини справ у частині кількісного та якісного забезпечення аналізу функціонування даної форми інтеграції. Вирішення цієї проблеми можливе за рахунок нормативно-правового врегулювання та спрощення процесу створення кооперативів, починаючи від моменту його реєстрації та закінчуючи оподаткуванням діяльності, складанням та поданням звітності.

Сільськогосподарська кооперація як форма прояву агропромислової інтеграції – це досить розповсюджене явище в економічно розвинених країнах. Нормативно-правове забезпечення даної форми інтеграційного прояву повинно містити чітку інституціональну базу для повного забезпечення процесу господарювання кооперативу. Селяни мають менші можливості доступу до інформаційних ресурсів та, відповідно, змін, які мають місце в умовах євроінтеграційного вектору розвитку нашої країни, а будь-які зміни тягнуть за собою ланцюг систематичних нормативних правок та доповнень, що притаманні політиці країни в період реформ. Недостатня поінформованість сільського населення, відсутність кваліфікованих кадрів та доступу до сучасних науково-технічних розробок – це невичерпний перелік усіх можливих перешкод повноцінному розвитку інтеграційних процесів на селі.

Кооперація як напрям організаційно-правових трансформацій в аграрному секторі економіки України може включати у себе елементи горизонтальної та вертикальної інтеграції, що підтверджується ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Це означає, що сільськогосподарські товаровиробники можуть кооперуватися у напрямі горизонтальної інтеграції – за певними видами технологічних процесів виробництва сільськогосподарської продукції і в напрямі вертикальної інтеграції – для подальшої переробки, зберігання, збуту, продажу продукції, постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів.

У сучасних умовах розвиток сільськогосподарської кооперації значною мірою залежить від державного управління. Відсутність чіткої державної стратегії та механізмів її реалізації у даному напрямі призводить до стримування еволюційно-прогресивних трансформацій дрібних сільгоспвиробників [5].

До чинників, які гальмують розвиток виробничо-збутової діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні, належать [11]:

- державно-правові – неналежна підтримка місцевої влади, недосконале законодавче забезпечення, відсутність фінансової та інформаційної підтримки;

- економічні – недосконала структура аграрного ринку, обмежена кількість оборотних коштів, агресивне конкурентне середовище;

- організаційні – відсутність досвіду управління спільними ресурсами, недостатній рівень знань про переваги функціонування кооперативів, нестача кваліфікованих працівників;

- соціально-психологічні – недовіра серед учасників кооперативу, низький рівень ініціативності, поширення «псевдокооперативів».

Колективна зацікавленість у кооперативному об'єднанні виходить з особистого зацікавлення та переростає в ефективний бізнес. Такі стимули не лише поєднують тісніше членів, а й посилять контрольованість здійснення діяльності для скорочення незапланованих витрат, що говорить про особистий матеріальний інтерес членів.

Разом із тим у країнах ЄС, Канаді, Австралії, США та інших країнах із розвинутим сільським господарством особлива роль в організації великотоварного конкурентоспроможного агропромислового виробництва належить не корпоративним об'єднанням, в основу діяльності яких покладена концентрація власності, а кооперативно-асоціативним об'єднанням фермерських господарств, створених для спільної діяльності з просування їхньої продукції на ринках. Це об'єднання кластерної організації,

в основу якої покладені державно-приватне партнерство і міжгосподарське самоврядування [12]. Кластер – це об'єднання взаємодоповнюючих підприємств організації і пов'язаних із ними за географічною і функціональною ознаками органів державного управління, наукових закладів тощо на засадах спільної діяльності на певній території з виробництва конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції та збільшення прибутків учасників кластера [13].

Становленню та розвитку корпоративного сектору в аграрній сфері економіки України передувала ціла низка історичних змін та трансформацій. Останніми роками спостерігається розвиток корпоратизації у підсекторі підприємств аграрної сфери, проте дослідження показують, що у цьому секторі економіки він знаходиться на низькому рівні. Але, незважаючи на це, у стратегічній перспективі корпоратизація сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрних суб'єктів корпоративного типу та аграрного сектору національної економіки у цілому [5].

Організація кластерного напрямку в системі заходів із розвитку аграрного сектору економіки має на увазі концентрацію та спеціалізацію з подальшим становленням в умовах географічних обмежень замкнених циклів виготовлення, обробки та зберігання, переробки та реалізації готової сільськогосподарської продукції на принципах інтеграції шляхом використання механізмів кооперативної ідеї для підвищення ефективності шляхом збільшення прибутків.

У сучасних наукових колах відношення до ідеї кластерів кардинально різне. На думку деяких, саме кластер – панацея від занепаду і банкрутства за рахунок усебічної глобальної інтеграції, яка майже б відкидала конкуренцію, бо процес господарювання був би націлений на єдину мету. Але не все так чудово, як може здаватися на перший погляд: саме значення конкуренції й передбачає постійний позитивний рух уперед, рух до змін на краще. Таким чином, одне нівелює і послаблює ефект від іншого.

Висновки. Проведені дослідження показали, що велике значення має детальний розгляд сучасних форм прояву господарських процесів та їх правильного інституціонального та організаційно-правового ранжування для посилення значення інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки через призму підвищення конкурентоспроможності АПК. Установлено, що секторальне укрупнення господарств аграрної сфери, посилення впливу секторальної конкуренції та налагодження системи здорового конкурентоспроможного ринкового середовища можливе шляхом інтеграції виробництва та об'єднання капіталів.

Список використаних джерел:

1. Процес. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%/> (дата звернення: 12.03.2019).
2. Малік М.Й. Актуальні питання диверсифікації виробництва в аграрній сфері. *Ефективна економіка*. 2012. № 12. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1689> (дата звернення: 12.03.2019).
3. Амбросов В.Я. Організаційна стратегія сільськогосподарських підприємств : монографія. Харків : ХНТУСГ, 2009. 316 с.
4. Агропромислова інтеграція – один із факторів системного розвитку АПК регіону / М.О. Поляруш та ін. ; за ред. М.І. Бахмат. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2007. С. 187–189.
5. Коваленко О.М. Умови та принципи формування вертикально-інтегрованих структур у харчовому комплексі. *Економічний форум. ОНПУ*. Одеса, 2016. № 1. С. 230–240.
6. Кулик А.А. Розвиток інтеграції в м'ясопродуктовому підкомплексі. *Економіка АПК*. 2005. № 7. С. 51–55.
7. Черевко Г.В. Агрохолдинги як нові організаційні форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5. № 1–2. С. 32–39.
8. Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 № 1087-IV. *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення: 15.03.2019).
9. Закон України «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992 № 2265-XII. *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2265-12> (дата звернення: 15.03.2019).

10. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 № 469/97-ВР. *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.03.2019).
11. Рижик І.О. Сучасний стан та перспективи розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні. *Вісник ПДАА*. URL : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/173.pdf> (дата звернення: 18.03.2019).
12. Про вплив самоврядних об'єднань виробників сільськогосподарської продукції на галузеві ринки та розвиток сільських територій : довідка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 12 с.
13. Портер М. Международная конкуренция ; пер. с англ. под ред. и с предисл. В.Д. Щетинина. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ АГРОПРОМЫШЛЕННОЙ ОТРАСЛИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИОННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Аннотация. В работе предлагается научный подход к определению места и значения повышения уровня конкурентоспособности агропромышленной отрасли в контексте развития интеграционных процессов благодаря налаживанию системы стабильного и эффективного взаимодействия. Система учений подкреплена весомым багажом исследований, и на достаточном уровне изученный вопрос дает большие и эффективные результаты, нежели те, которыми занимались меньше, что говорит об актуальности выбранной темы. Исследованы и освещены основные теоретические положения интеграционных процессов в аграрной сфере. Определено, что развитие интеграционных процессов в аграрном секторе экономики Украины будет способствовать формированию его конкурентоспособной структуры и, соответственно, повышению уровня конкурентоспособности отрасли. Установлена нормативно-законодательная база для стимулирования организационно-правовых трансформаций хозяйствующих субъектов аграрной сферы.

Ключевые слова: конкурентоспособность, интеграционные процессы, аграрный сектор, сельскохозяйственные предприятия, развитие.

COMPETITIVENESS OF THE AGROINDUSTRIAL SECTOR IN THE CONTEXT OF INTEGRATION INTERACTION DEVELOPMENT

Summary. The paper proposes a scientific approach to defining the place and importance of increasing the competitiveness of the agroindustrial sector in the context of the development of integration processes through the establishment of a mechanism for stable and effective interaction. The essence of integration processes and their strengthening due to their allocation as a modern innovation mechanism for ensuring sustainable development of agriculture are considered. Agroindustrial integration and integrated agroindustrial structures are considered as an effective instrument to improve the competitiveness of the sector due to sectoral consolidation of production capacities, a combination of material, financial, and labour resources. Agroindustrial integration is viewed as an effective mechanism for solving a number of important tasks of industrial agricultural production. The system of doctrines is confirmed by weighty research luggage and, at an adequate level, the studied issue gives more and more effective results than those that were less studied, which indicates the relevance of the chosen topic. Attention is paid to organizational and legal support for the activity of integrated structures in the agrarian sector. Influence of integration processes on the socio-economic environment and competitiveness of the sector is considered through the prism of integrated structures as illustrated by cooperatives, agroholdings, and clusters. Cooperation is seen as a form of horizontal integration and an effective tool for solving socio-economic problems in the countryside. Agroholding associations are revealed through substantial consolidation of production capacities of agricultural producers. In the study, an important place belongs to clusters which are a result of vertical integration interaction and include not only commodity producers but also public authorities, scientific and technical institutions and organizations. The positive influence of integrated agroindustrial structures on competitive growth is considered.

Key words: competitiveness, integration processes, agrarian sector, agricultural enterprises, development.